The role of dance in public celebrations

Alibek SHOMURATOV¹

State Academy of Choreography of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 October 2021

Accepted 15 November 2021

Available online

25 December 2021

Keywords:

folk,
holiday,
tradition,
ritual, dance, composition,
ballet-maker, ensemble,
director.

ABSTRACT

In this article, the celebration of various national holidays is considered. Which were laid down in national traditions during the years of independence and their role in interethnic relations. And their role, in various aspects, of dance art. The influence of various folk holidays is considered. And their improvement in the repertoire of dance ensembles.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp227-231>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ommaviy bayramlarda raqs san'atining o'rne

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

xalq,
bayram,
an'ana,
marosim,
raqs,
kompozitsiya,
baletmeyster,
ansambl,
rejissyor.

Maqolada mustaqillik yillarida milliy an'analarga yo'g'rilgan ommaviy bayramlarning nishonlanishi va unda raqs san'atining o'rne yoritilgan. Shuningdek, raqs ansamblarining takomillashuvida ommaviy bayramlarning ta'siri ilmiy, tahliliy tarzda tadqiq etilgan.

¹ Deputy Director of Urgench branch, State Academy of Choreography of Uzbekistan. Urgench, Uzbekistan.
E-mail: protektortwo@uzdxauf.uz.

Роль танцевального искусства в государственных праздниках

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

народный,
праздник,
традиция,
обряд,
танец,
сочинение,
балетмейстер,
ансамбль,
режиссер.

В данной статье, рассмотрены празднование различных народных праздников. Которые были заложены, в национальных традициях в годы независимости и их роль в межнациональных отношениях. И их роль, в различных аспектах, танцевального искусства. Рассмотрено, влияние различных народных праздников. И их совершенствование в репертуаре танцевальных ансамблей.

O'zbek xalqining paydo bo'lish tarixi qanchalik uzoqqa borib taqalsa, uning milliy an'analari, urf-odatlar, marosimlari ham shunchalik teran tarixiy ildizga ega. Ular xalqning ma'naviy ehtiyojlari zahirida paydo bo'lib, shakllanib, sayqallanib, o'z mazmunida shu xalqning orzu-o'ylari, istaklari, turmush tarzi, axloq me'yorlarini mujassam etadi. Shuning uchun ham har bir xalq, millat, elat ularni ko'z qorachig'idek avaylab-asrab, taraqqiy ettirmog'i, kelgusi avlodlarga ma'naviy qadriyat sifatida yetkazmog'i kerak. An'analar, urf-odatlar, marosim va bayramlar xalqning, millatning ma'naviyati, qadriyatlarining ajralmas qismidir.

Biz ma'naviyatni, xalqning an'anasi, urf-odatlarini, bayramlarini bejizga tilga olmadik. Har bir xalqning o'z turmush tarzi, yashash sharoiti, turli xil marosim va bayramlari va shu bayramlarida ijro etiladigan kuy-u qo'shiqlari va bir-biridan jozibador raqslari mavjud.

"Bayram" turkcha so'zdan olingan bo'lib, to'y, marosim, xursandchilik degan ma'noni bildiradi. Bayram so'zining turli talqinlari bor. Bizningcha, falsafiy ensiklopediyada berilgan: "Bayram – insonlar xursandchiligining yig'indisi", - degan talqin eng to'g'risi deb hisoblanadi. Bayram ijtimoiy, mahalliy hayotning eng muhim qismlaridan bo'lib, shodiyona, xursandchilikni vujudga keltiradigan voqealar nishonlanadi.

Mustaqillik g'oyalarini keng xalq ommasiga singdirish, ulardagi yuksak fuqarolik tushunchalarini tarbiyalashda ommaviy bayramlarning tutgan o'zni beqiyosdir. Hech qaysi teatr, hatto, eng kattasi ham ommaviy bayramlar insonga ta'sir qilganidek, ko'plab xalq ommasiga ta'sir qila olmaydi. Shuning uchun ham ommaviy bayramlar rejissyorining jamiyat oldidagi mas'uliyati judayam katta.

Bayramlar hayotning eng yaxshi tomonlarini aks ettirgan "ko'zgu" dir. Bayram insonlarning estetik kechinmalariga ta'sir qilib, shaxsning ma'naviy dunyosini boyitgan vositadir. Bayram va tomoshalarining asosini milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmat, ehtirom egallab, insonlarga badiiylik, san'at orqali estetik zavq bag'ishlashdek vazifalari ustuvor turadi. Bayram tashkilotchilari, ayniqsa, ssenariychi, rejissyor ishlatilayotgan materiallarning dolzarbligi, hujjatlar, faktlarning aniqligi va ularni badiiy uslublar yordamida sintezlash kabi vazifalar ulardan juda ham katta javobgarlikni talab qiladi. Bunday tadbirlar insonlarning ijtimoiy-psixologik talablariga javob berib, mayda guruhlardan ommaviylikka o'tib, shaxslarning ommaviy harakatidagi faolliklarini oshirib, bayramona dam olishdek sharoitni yaratishga turtki bo'ladi.

Katta maydonlarda, bog'larda, ko'chalarda o'tkazilayotgan ommaviy tadbirlar nafaqat ommaviy xatti-harakatni yuzaga keltiradi, balki karnavallar, sayllar, festivallarda estetik zavq bag'ishlab, tomoshalarining tomoshaviyligini oshirib, bayramona kayfiyatni vujudga keltiradi. Darhaqiqat, bayramlar millatning, jamiyatning moddiy va madaniy sohalaridagi eng yaxshi tomonlarini ko'rsatib beradi.

“Shubhasiz, eng katta boyligimiz – xalq orasida hayotda yashab kelayotgan rangorang raqs madaniyatidir. Aksar u zamon to‘fonlarini yengib, bizgacha yetib kelgan. U hamon ikki yo‘nalishda yashab kelmoqda: biri – ijtimoiy va maishiy hayotda xalq marosimlari va bayramlari tarkibida namoyon bo‘lib kelayotgan chinakam xalq raqslari, ikkinchisi – malakali baletmeysterlar tomonidan yaratilgan yoki qayta ishlangan xalq raqslaridir. Bu yo‘nalishlarni bir-biridan ajratish juda qiyin. Ular muttasil bir-biriga ta’sir ko‘rsatib keladi. Xalq orasidagi raqs ijtimoiy hayot ta’siri va oqimida yangilanib, boyib boradi. Buni mustaqillik yillaridagi turli pog‘onalarda o‘tgan Navro‘z va Mustaqillik bayramlarida namoyish qilingan yuzlab o‘yinlar, raqslar, kompozitsiyalarda ko‘rish mumkin. Qancha unutilgan raqsar tiklangan, ne-ne yangi raqsar kashf etilgan. Xalq o‘z qalbida, xotirasida asrab-avaylab kelgan buloqlarning ko‘zlari ochilgandek”.

Darhaqiqat, mamlakatimiz, go‘zal diyorimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng u yanada gullab-yashnadi va tobora rivojlanib, taraqqiy etib bormoqda. Bunday go‘zal va jannatmakon o‘lkada esa bir-biridan mehribon, mehmondo‘st o‘zbek xalqi yashaydi. O‘zbek xalqi qadimdan o‘zining betakror urf-odatlarini, an‘analari, qadriyatlarini, turli xil marosim-u bayramlariga ega bo‘lib kelgan. Istiqlool ostonasiga qadam qo‘ygandan so‘ng esa ular yanada avj olib, takomillashib bordi. Shular orasida, ayniqsa, xalqning sevimli bayramlariga aylanib ulgurgan Mustaqillik, Navro‘z bayramlari ham har yili o‘zgacha shukuhda, xushkayfiyatda kutib olinadi va o‘tkaziladi.

Mustaqillik bayramida aytiladigan kuy-u qo‘shiqlar ham, ijro etiladigan raqslarning barcha-barchasi ham mustaqillikning naqadar buyuk ne‘mat ekanini, uning ulug‘vorligini yanada yuksaklarga ko‘tarish nechog‘lik muhim omil ekanini eslatib turadi.

O‘zbekiston Mustaqillikni qo‘lga kiritgach, avloddan avlodga o‘tib kelgan ko‘p bayramlarning qaytadan xalqimiz hayotiga kirib kelishi uchun zamin yaraldi. Mustaqillik yillarida xalqimiz hayotida muhim o‘rin egallab, taraqqiy topgan bayramlarning eng nufuzlilari Mustaqillik va Navro‘z umumxalq bayrami tantanalaridir. Ommaviy-madaniy tadbirlar ulkan tarbiyaviy ahamiyatga ega: shunday tantanalar o‘tib kelayotgan yosh avlod qalbida milliy g‘urur uyg‘otib, ongiga vatanparvarlik tuyg‘ularini singdiradi. Insonning ommaviylik ongini shakllantirishda ham shu bayramlarning nishonlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma‘lumki, teatrlashgan tomosha bayramlari azaldan turli millatlar hayotidan o‘rin olgan. O‘zbekistonda shunday tantana va ko‘tarinkilik bilan o‘tkazilayotgan bayramlarga aynan Mustaqillik va Navro‘z umumxalq bayramlari kiradi.

Katta bayram tomoshalari, turli yirik ommaviy tadbirlarning ko‘payib borishi yurtimizda ommaviy bayram tomoshalari rejissyorlari, shuningdek, malakali xoreograf-baletmeysterlar guruhini voyaga yetkazishga hamda raqs ansambllarini takomillash-tirishga sabab bo‘ldi, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Ommaviy bayram tomoshalaridagi raqs san‘ati, albatta, bayramni boshidan to oxirigacha o‘zining betakror jozibasi bilan bezab turadi. Raqs, avvalo, bayramning ommaviy kayfiyatini hamda masshtabini aks ettiruvchi kuch sifatida sahnaga jalb etiladi. Bayramning katta tantanasini tomoshabin uchun vizual ochib berishda rejissyorlar raqs ansambl va jamoalarini sahnada reja va g‘oyaga muvofiq joylashtirib, faollashtiradi. Tomoshaning orqadagi fon harakati, raqqoslar kiygan rang-barang liboslarning uyg‘unligi quvonchga to‘la yorqin milliy shodiyonani gavdalashga qodir. Bu esa bayram kayfiyatining muhim jihatidir. Turli xildagi liboslar kiyib olgan raqqos va raqqosalarning o‘yin harakatlari bu jihatlarni yanada to‘ldirib, boyitadi. Raqs san‘atining ifoda vositalari – plastik harakatlar, qo‘l, oyoq va gavda harakatlari, ko‘z qarashlari, mimika va jestikulyatsiya orqali obraz yaratishda namoyon bo‘ladi.

Konsert, odatda, bo'lak va kichik nomerlardan tashkil topadi. Asosan, ularni boshlovchi (konferanse) bog'lab turadi. Spektaklda ham konsert kabi kichik sahnalar va ko'rinishlar mavjud bo'lib, ular voqealar ketma-ketligini tashkil etadi. Biroq spektaklda har bir voqea mantiqiy ravishda keyingi bir voqeaga ulanib ketadi va qahramonlar to'sqinliklarni yenggan holda oliy maqsadlari sari harakat qiladilar. Ammo, ko'pincha, konsert – tomoshalaridagi nomerlar spektakl voqealaridek, mantiqiy ravishda bir-birini to'ldirib kelmasligi yoki, aksincha, goho bir-biriga tamoman zid bo'lishi ham mumkin. Ustiga-ustak, bir nomer ikkinchi nomerdan janr doirasida bir-biridan keskin farq qilishi ham mumkin. Ana shu damda raqs uchun murakkab bo'lgan jarayon boshlanadi.

Sahnada raqslar yordamida kompozitsiya voqeligi aks ettiriladi. Jumladan, keng masshtabli maydonlarni badiiy jihatlar bilan boyitish nihoyatda mushkul. Ana shu pallada rejissyorlar raqslarga murojaat qiladilar.

Tomosha nomerlarini bir-biriga ulash, ularni tempo-ritmi doirasida uyg'unlashtirib, yaxlit bir spektakl holatiga keltirish bosh baletmeysterning mahoratiga bog'liq bo'ladi. O'zbekiston xalq artisti Qodir Mo'minov bu sohada samarali faoliyat ko'rsatib, katta tajriba orttirgan baletmeysterlardan biridir. Ommaviy bayram tomoshalariga bosh baletmeyster sifatida mana bir necha yillardan beri jalb etilgan bu ijodkorning yana bir iste'dod qirrasini, aynan katta masshtabli bayram tadbirlarini muvaffaqiyatli sahnalashtirishda yaqqol ko'zga tashlandi.

Bayram tomoshalarda raqs yordamida badiiy obraz yaratish, albatta, tadbir mavzusi va g'oyasiga bog'liq. G'oya ssenariy muallifi, rejissyor va baletmeyster fikrlarining uyg'unligida paydo bo'ladi. Konsert g'oyasi va mavzu ssenariysi ishlab chiqilayotgan paytdayoq ayon bo'lishi lozim.

Ssenariy konsertning asosi bo'lib, uni yaratishdan oldin ssenariy muallifi tomosha-ning baletmeysteri va hattoki, bayram ishtirokchilarining asosiy qismi bilan tanish bo'lishi lozim. Bundan tashqari, u shu ishtirokchilar (konferanse yoki boshlovchilar, xonandalar, sozandalar, raqqosalar, qiziqchilar, sirk artistlari va h.z.)ning ijro uslublari, tomosha konsertiga qanday nomerlarni tayyorlaganliklari haqida ham ma'lumotga ega bo'lishi lozim. Ssenarist ba'zida tayyor nomerni ham ssenariy asosiga kiritishi mumkin bo'lgan chog'larida ular qanday janrda va mavzuda ekanligi, uning doimiylik vaqti qancha degan savollarga javob topishlariga ham to'g'ri keladi. Ijrochilar bilan tanishib bo'lgan ssenarist endi ana shu konsert o'tkazilishi lozim bo'lgan sahna va uning bor imkoniyatlari haqida xabardor bo'lishi ham lozim.

Raqslarni ommaviy bayram tomoshalari uchun sahnalashtirish – birmuncha murakkab vazifa. Vokal nomerni bezab turishi uchun unga ozmi-ko'pmi raqs elementlarini qo'llash kerak bo'ladi. Bitta bayram yoki tomosha uchun bir qancha baletmeysterlarning ijod mehnati singadi.

Xususan, tabiat bayrami bo'lmish Navro'z, insoniyatning yuksak tuyg'ularini ulug'lovchi Mustaqillik shodiyonalarida ushbu san'atning taqlidiy raqs xatti-harakatlari (hayvon, qush, baliq va o'simliklar harakatini ifodalash, inson xatti-harakatini ko'rsatish), tasviriy raqslar (ovchi, baliqchi, temirchi, hunarmand faoliyati jarayonlari yoki biror jangni aks ettiruvchi harakatlar), lirik raqslar (inson tuyg'ulari, hissiyotlari, kechinmalarini bevosita yoki timsol orqali ifodalash), estetik raqslar (kuchli hissiyotni aks ettiruvchi harakatlar), shuningdek, udum va marosim raqslari hamda professional raqs turlarining keng o'rin olishini ta'kidlash lozim.

Katta ochiq maydonda sahnalashtirishga mo'ljallangan raqslarda baletmeysterlar, odatda, raqs matnining musiqiy matn bilan bog'liq xarakterini aniq ko'rishi darkor ("musiqani ko'rish effekti", matnni terib olish omili va b.). Ommaviy bayram tomoshalarida raqsning fazoviy masshtab tuzilishi ustida ishlash – murakkab jarayon. Sahnada raqqoslarning fazoviy joylashuvi, ya'ni mizanstenalar, rakurslar, raqs ijro etayotganlarning o'rnidan siljishi va fazoviy joylashuvi – hammasi o'zining ifodaviylik kuchiga ega. Raqsning fazoviy yechimi oddiy va murakkab, simmetrik va asimmetrik, bir planli yoki ko'p planli bo'lishi mumkin. Mizanstenalar va sur'atlarning ketma-ketligi o'zining rivojlanuvchi mantig'iga ega (sahna harakatining dadillashuvi yoki susayib borishi). Bu mantiq sahna harakatining o'zaro xarakteriga bo'ysunadi (abstraktli yoki harakat-bayonotli).

Rejissyor bilan baletmeyster raqslarning kompozitsion yechimi va ko'rinishi, raqs matni, rivojlanish mantig'i bo'yicha kamchiliklarni bartaraf qilib, fikr-mulohazalarni tinglab, bir umumiy mulohazaga kelgandan so'ng nomerlar texnik-mahorat nuqtayi nazardan "tozalanadi" (ohang va ritmlar, ijro amplitudasi, ijro aksentlari qayta ishlanadi), aktyorlik tomonidan ham emotsional bo'yoqlar aniqlanadi, ijrochilar bilan muloqot evolyutsiyasi aniq belgilanadi.

Bayram tomoshalarining ko'rki va jozibasini ochib turuvchi raqs liboslari haqida alohida to'xtalib o'tish lozim.

Ma'lumki, raqqosaning libosi raqs obrazlariga aniqlik beradi. Shunga ko'ra, har bir raqs o'z libosi bilan yanada mukammallik kasb etadi va yanada go'zal ko'rinish beradi. Liboslarning bayram mavzusi va g'oyasiga monandligi nihoyatda katta ahamiyatga ega.

Liboslar dastlab eskizlar tarzida havola etiladi. Buning uchun raqsning asosiy mezonlari belgilanadi va ularga asoslanib, libos yaratiladi. Xususan, libosning shakl-shamoyili, ifodaviyligini aks ettiruvchi komponentlarga (konstruktiv detallar, rang sifati, matoning ustki fakturasi, sahna chiroqlari nurlanishida matoning rang o'zgarish tabiati) alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Chunki ular musiqiy raqs obrazini oshirishga imkon berishi lozim (personajlar, gavda harakatlari, qo'l xarakteriga mosligi va b.).

Demak, ommaviy tomoshalarining tarkibiga kirgan raqslarni maromiga yetkazib, tomoshabinlarga badiiy – estetik zavq ulashish sahnada nafaqat yakkaxon va ommaviy chiqishdagi raqqosalarning iste'dodiga bog'liq, balki katta bir ijodiy guruh izlanishlari (ommaviy tomoshalar rejissyori, sahnalashtiruvchi rejissyorlar, bosh baletmeyster va baletmeysterlar guruhi, liboslar bo'yicha rassomlar, pardoichilar va b.) samarali mehnati evaziga amalga oshiriladi.

Bayram tomoshalaridan o'rin olgan yakkaxon, guruhli, ommaviy raqs, xoreografiya va o'zbek raqs san'atining barcha uslublari, shakl ko'rinishlari, janrlari ijrochilik maktablarining eng sara an'analari davom etib, kamol topayotganligining isbotidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ahmedov F. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. T., 2008. – B. 355.
2. Qodirov M. Tovusdek tovlanar o'zbekning raqsi. Axborotnoma, T., 2001, 1-son.
3. "Mustaqillik" va "Navro'z" umumxalq bayram tomoshalarining ssenari muallifi – Abdulla Oripov, Jumaniyoz Jabborov, Rustam Musurmon (2007 y.), Iqbol Mirzo, Rustam Hamidov, Baxtiyor Sayfullayev (2008–2012).